

EKOLOŠKA SVIJEST I ŠKOLA

Momčilo Šavija*

Stručni rad   doi: 10.7251/NSK1701055S   UDK 37.033:502.12   COBISS.RS-ID 6464792

Rezime

Danas je svijet, kao što je to svojevremeno isticao Maršal Makluan, postao „globalno selo”. Ekološki posmatrano, proizvedeni ekološki problemi odražavaju se negativno na globalnom i lokalnom nivou. Pored mnogih mjera kojima bi se oni ublažili, ili čak i riješili, značajna je i ekološka svijest. U tom pogledu, škola je bitna, ali ne i jedina institucija podizanja nivoa ekološke svijesti neophodne u razumijevanju i rješavanju ekoloških problema.

Ključne riječi: škola, ekologija, ekološka kriza, ekološka svijest, održivi razvoj.

---

* Momčilo Šavija je doktor socioloških nauka, zaposlen na JU Radnički univerzitet u Banjoj Luci. E-mail: radnickiunivezitet@teol.net

Uvod

Dugo vremena je sociologija, kao i druge naučne discipline, malo posvećivala pažnju ekološkim problemima. Bez obzira na ideološku konotaciju, bila je nekako više preokupirana društvenim problemima – revolucijom, promjenom društvenih sistema, klasnom borbom, konsenzusom, i tako dalje. Za njen habitus, karakteristična pojava je bila nedostatak ekološke svijesti.

Međutim, ipak se zbog problema koje je čovjek stvorio prirodi, shvatilo da su odnosi između društva i prirode veoma povezani, jer se društveni i ljudski opstanak temelji na postojanju prirode kao osnove egzistencije. Rasprava o društvu i kulturi implicira i diskurs o prirodi.

U tom smislu ekologija razmatra odnose između organizama i sredine, a so-

cijalna ekologija čovjekov uticaj na prirodu, odnosno uticaj koji stvara određene posljedice, prije svega ekološke probleme i ekološku krizu.

Značaj ekologije i socijalne ekologije

Socijalna ekologija je mlada naučna disciplina. Kao sociološka disciplina, socijalna ekologija se počinje potpunije razvijati 70-ih i 80-tih godina prošlog vijeka.

Određene elemente postojanja ekološke svijesti, kao i ekoloških razmišljanja o prirodi, susrećemo već u antičkom vremenu, i to u jonskoj filozofiji prirode, kod Talesa, Anaksimena, Anaksimandra, Anaksagore, Empedokla, Hipokrata, Teofrasta, Aristotela. Naravno, Grci nisu znali za termin ekologija, ali su doprinijeli razmišljanju o njenim problemima ističući značaj prirodnih elemenata – vode, vatre, vazduha.

Naziv *ekologija* (gr. *oikos* – domaćinstvo, dom, kuća, stanište i *logos* – nauka) je naziv za nauku o prirodnoj životnoj okolini. Ovaj naziv je najprije upotrijebio Darwin 1856. godine, dok je njemački biolog Ernest Hekel 1866. godine u knjizi *Prirodna istorija stvaranja*, odredio ekologiju kao granu zoologije koja se bavi istraživanjem odnosa između životinjskih vrsta i organske i neorganske sredine, odnosno bavi se istraživanjem interakcijskih odnosa životinja prema prirodnoj sredini i prirodne sredine prema životinjama.

Tako se u Hekelovo doba ekologija pretežno odnosila na poddisciplinu zoologije. Kasnije će se pojam *ekologije* proširiti, tako da će u sebe uključiti prirodu i živi svijet i na taj način u XX vijeku se konstituisati u samostalnu naučnu disciplinu.

Navešćemo neka od shvatanja pojma *ekologije*.

Jedno je ono koje ističe da se ekologija bavi „istraživanjem o ukupnim odnosima životinje kako prema njenoj organskoj, tako i neorganskoj sredini”, tojest ona je „nauka o odnosima živih bića i njihove okoline”, ili - nauka „o odnosima organizama i spoljašnjeg svijeta koji ih okružuje, u koju možemo u širem smislu ubrojiti sve egzistencijalne uslove” (Haeckel, prema: Cifrić, 1989, str. 298).

Ekologija je nauka koja „proučava biološke sisteme na organizacionoj razini iznad vrste” (Odum). Prema Krebsovom mišljenju, ekologija je „znanstveno proučavanje interakcija koje uvjetuju distribuciju i učestalost (abundaciju) vrsta, populacija i životnih zajednica”, a prema Frenkelovom mišljenju, ekologija je nauka koja „proučava načela koja upravljaju vremenskim i prostornim modelima koji ujedinjavaju pojedine organizme” (Krebs, prema: Ozretić, str. 1, 5).

Ekologija nije ništa drugo do „nauka koja objašnjava zajednički život biljaka i životinja i njihovu ovisnost o prirodnim izvorima u okolišu: sunčevoj svjetlosti, zraku, tlu i vodi” (Scott, 1998, str. 6).

Tako se pokazuje da je *ekologija* nauka koja se bavi proučavanjem uzajamnih

odnosa između jedinki, populacija i zajednica organizama, tojest odnosa između organizama i sredine. U tom smislu se može govoriti o ekologiji biljaka, ekologiji životinja, kao i socijalnoj ekologiji koja se bavi proučavanjem čovjekovog uticaja na prirodnu sredinu.

Naziv *socijalna ekologija* se započeo koristiti od strane „Čikaške škole” dvadesetih godina XX vijeka. Socijalna ekologija je naučna disciplina čiji su bitni sljedeći aspekti: *prirodni*, koji se odnose na prirodnu okolinu i prirodnu stvarnost; *ekonomski i naučno-tehnološki, društveni* – koji se odnose na društvo i društvene odnose i *kulturni*, koji se odnose na vrijednosti koje su dominantne i određuju odnos prema prirodi i društvu. Socijalna ekologija se bavi čovjekovim odnosom prema prirodi i nastala je u uslovima postojanja snažne krize čovjekovog odnosa prema prirodnoj životnoj sredini.

Odnos prema okolini je pretpostavka postojanja društva. Zato ekologija i socijalna ekologija nisu samo nauke, nego i određeni pogledi na svijet, sociologija i filozofija života, jer se bave istraživanjem veza između čovjeka i njegove životne sredine, a sa stanovišta očuvanja prirode i čovjeka kao prirodno-društvenog bića.

Ekološka kriza

Otkako je postao, čovjek je zagađivao prirodu, ali do vremena industrijskog doba, taj uticaj zagađenja nije dovodio u pitanje regeneracijske sposobnosti pri-

rode. Od početka industrijskog doba čovjekov uticaj na prirodu je intenzivniji, razarajući i devastirajući. Prema prirodi se odnosi „kao prema sluškinji” a taj odnos je već došao „do suštinskih granica” (Ramone, 1998, str. 18).

U današnjem, savremenom dobu su ekološko zagađenje, ekološki problemi i ekološka kriza naša realnost. Devastiranje i razaranje prirodnih resursa dovelo je do mnogih problema zato što je čovjekov instrumentalni odnos prema prirodi ugrozio prirodu kao čovjekovo „anorgansko tijelo”. Jer „čovjek svojom sopstvenom aktivnošću omogućuje, reguliše i nadzire svoju razmjenu materije s prirodom. Prema prirodnoj materiji on sam istupa kao prirodna sila. On pokreće prirodne snage svoga tijela, ruke i noge, glavu i šaku da bi prirodnu materiju prilagodio sebi u obliku upotrebljivom za njegov život. Time što ovim kretanjem djeluje na prirodu izvan sebe i mijenja je, on ujedno mijenja svoju sopstvenu prirodu” (Marks, 1979, str. 138). Upravo tako. Ako ugrožavamo vanjsku prirodu kao čovjekovo „anorgansko tijelo”, onda time ugrožavamo i našu prirodu, tojest našu „sopstvenu prirodu” kao organsko tijelo.

Naučnici upozoravaju na to da su ekološki problemi zapravo najveći problem našeg opstanka. Oni ističu da je posljednjih tri decenije uništeno neophodnih pretpostavki života više nego što je učinjeno za protekla tri milenija. Danas je čovječanstvo prešlo „granice nosećeg kapaciteta” i došlo do svojih „planetarnih granica” (Saks, 2014, str. 172).

Zadovoljavanje sve većih potreba i podizanje životnog standarda stanovništva nužno zahtijeva ogromnu potrošnju resursa čime se ugrožava ekološka ravnoteža i stvaraju ekološki problemi. Do navedenih „planetarnih granica” je došlo upravo pod uticajem nekontrolisanog čovjekovog uticaja na prirodu, pod uticajem modernog načina proizvodnje i načina života koji proizvode ogromnu količinu roba, ali i otpada i ekološkog zagađenja.

Ekološki problemi i ekološka kriza su nastali kao posljedica ubrzanog razvoja proizvodnje, industrijalizacije, saobraćaja i modernizacije uopšte. U savremenom dobu su se ti problemi i kriza još više razvili jer su zadobili globalni karakter u okviru čega su društva postala *rizična društva* (Bek, 2001).

Temeljni rizici sa kojima se suočavaju današnja društva odnose se na mnoge probleme, kao što su rast stanovništva, globalno zagrijavanje, radijacija i nuklearne katastrofe, korištenje genetski modificovane hrane, zagađenje vode, vazduha i tla, postojanje globalnih i lokalnih nejednakosti, bijede i siromaštva, terorizma, i tako dalje.

Ekološka kriza ne predstavlja ništa drugo do narušavanje ravnoteže u prirodi, odnosno neuravnoteženosti odnosa koji dovode do ugroženosti stabilnog i usklađenog funkcionisanja prirodne sredine koja dovodi u pitanje čovjekovu egzistenciju kao prirodnog i društvenog bića. Tako se pokazuje da ekološka kriza ima tri komponente – *zagađenje* kao

najniži stepen poremećaja ekološke ravnoteže, *ugroženost* kao umanjeње sposobnosti samoregulacije i *destrukciju*, odnosno razaranje ekosistema.

Narušavanje ekološke ravnoteže podrazumijeva narušavanje ravnoteže između prirodnih sistema i potreba čovječanstva na globalnom nivou. Ekološka kriza se ispoljava kao iscrpljivanje obnovljivih i neobnovljivih prirodnih resursa i kao zagađivanje životne sredine. Naravno, ovo zavisi i od broja stanovnika, obima i načina proizvodnje i potrošnje, kao i od same prirode. Ono što predstavlja poseban problem je to što zagađenost prirodne sredine utiče i na genetsku osnovu čovjeka i drugih vrsta.

Globalni i lokalni karakter ekoloških problema nužno zahtijeva efikasnu međunarodnu saradnju u njihovom rješavanju, a za efikasno djelovanje promotora i subjekata ekološke politike i rješavanja ekoloških problema, neophodno je postojanje ekološke svijesti. U tom pogledu škola ima značajnu ulogu, ali i ne samo ona.

Ekološki pogled na svijet i održivi razvoj

Nema nikakve sumnje da je na nastanak i formiranje socijalne ekologije uticalo postojanje ekološke svijesti ekološki osviještenih teoretičara, naučnika, pa i političara o ugroženosti prirodne sredine, a time i čovjeka. Na taj način se formulisala i potreba za sociološkim istraživanjima ovih odnosa, što je dovelo

do nastanka socijalne ekologije kao sociološke discipline.

Tako se počelo sve više ukazivati na ekološke probleme i ekološku krizu, kao i na značaj ekoloških vrijednosti, ekološkog pogleda na svijet, ekološke kulture, ekološke svijesti, ekološke socijalizacije i ekološkog obrazovanja.

U tom smislu, *ekološka kultura* se može odrediti kao komponenta opšte kulture koja u prvi plan ističe značaj kvaliteta odnosa prema prirodnoj sredini. *Ekološke vrijednosti* su vrijednosti koje su „usmjerene ka uspostavljanju ravnoteže između kulture i prirode, odnosno čovjekovih i prirodnih sistema”, a „projiciranje ekoloških vrijednosti na socijalnu zajednicu možemo nazvati *ekološkom orijentacijom*” (Cifrić i Čulig, 1987, str. 22–23).

Za *ekološku svijest* se može reći da je dio ekološke kulture, te da se pod tim pojmom podrazumijevaju predstave i načini ekološkog ponašanja koji se odnose na čovjekovu prirodnu životnu okolinu.

Ekološka svijest predstavlja skup znanja o značaju zdrave životne sredine, o faktorima koji ugrožavaju prirodnu okolinu, kao i o faktorima i načinima njene zaštite (Mišković, 2009, str. 171).

Razvijanje ekološke svijesti se odnosi na određeno sticanje *ekoloških znanja* koja ukazuju na potrebu stvaranja *ekološke paradigme* koja se mora razlikovati od *mehanicističke paradigme*, koja je proizvela ekološke probleme i ekološku krizu. A to znači da se mora razviti način proizvodnje koji će se temeljiti na konceptu *održivog razvoja*.

Kao što se vidi, *ekološko obrazovanje* i *ekološka socijalizacija* imaju veliki značaj u realizaciji koncepta održivog razvoja. To su prepoznale i Ujedinjene nacije, kao i drugi akteri i subjekti provođenja ekološke politike.

Navešćemo neke značajne konferencije posvećene problemima životne sredine:

– u Štokholmu (1972) – gdje se prvi put raspravljalo o stanju čovjekove životne i prirodne okoline;

– u Nairobiju (1982) – gdje se raspravljalo o značaju obrazovanja za zaštitu i unapređenje životne sredine;

– u Beču (1983) je održan skup o obrazovanju i politici u oblasti životne sredine, gdje je donesena *Bečka deklaracija* u kojoj je govoreno o rizicima i opasnostima koji mogu devastirati ekosisteme i zdravlje ljudi;

– u Beogradu (1975) i Tbilisiju (1977), i kongresu u Moskvi (1987) - na kojima je prihvaćen dogovor za „obrazovanje za okolinu”;

– u Rio de Žaneiru (1992) je održana *Konferencija o zaštiti životne sredine i razvoju* i donesena *Agenda 21 (Program mjera i aktivnosti za XXI vijek)* gdje se govori da su obrazovanje i vaspitanje za zaštitu životne sredine u funkciji ostvarivanja *održivog razvoja* i zato se ističe da je ono neophodno za sve;

– u Johaneshburgu (2002) se ponovo utvrđuje značaj koncepta održivog razvoja, ali i održivog upravljanja prirodnim resursima, gdje se decidno ističe da

je jedan od preduslova ostvarenja tog koncepta – *obrazovanje*;

– u Kijevu (2003) je pažnja bila posvećena zaštiti životne sredine i na njoj se isticao značaj *obrazovanja za opstanak*.

Tako se pokazuje da je za ostvarivanje održivog razvoja neophodna odgovarajuća *ekološka politika* utemeljena na *ekološkoj svijesti*. Na taj način se razvija nova ekološka strategija razvoja koja se temelji na postulatima o naučnom saznanju koje govori o potrebi poštovanja cjelokupnog ekološkog potencijala, ostvarivanju kvalitetnijih uslova života i očuvanju čovjekove životne sredine kao osnove čovjeka i njegove zajednice.

Riječ *održivi razvoj* se intenzivnije počela upotrebljavati od izvještaja „*Brundtlandove komisije*”, tojest Izvještaja *Ujedinjenih nacija* (1987) pod nazivom *Naša zajednička budućnost*. U njemu se održivi razvoj određuje kao razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti, a bez ugrožavanja potreba budućih generacija.

Održivi razvoj treba shvatiti „u najširem mogućem društvenom kontekstu, odnosno kao sistem ideja u kojem se rešenja za neko bolje društvo nalaze u prepoznavanju društvenih uzroka i društvenih posledica svih ljudskih aktivnosti” (Pušić, 2001, str. 28). Sam izraz *održivi razvoj* se može odrediti kao koncept: koji zadovoljava sadašnje potrebe generacija, ali koji ne ugrožava potrebe budućih generacija; kao razvoj koji uspostavlja ravnotežu između potrošnje resursa i čovjekovih sposobnosti da zadovolji

potrebe sadašnjih i budućih generacija; kao korištenje načina, sistema i materijala koji neće dovesti do iscrpljenja resursa ili ugrožavanja prirodnih ciklusa; kao integrisanje prirodnih sistema sa čovjekovim djelovanjem; kao posmatranje ekonomskog, tehnološkog, socijalnog i kulturnog razvoja usklađenog sa potrebama zaštite i unapređenja životne sredine, a koji upravo omogućava sadašnjim i budućim generacijama zadovoljavanje njihovih potreba i poboljšanje kvaliteta života (Pušić, 2001, str. 027–029).

Prema tome, održivi razvoj podrazumijeva racionalni odnos prema prirodi, kao i bolji život, odnosno bolji kvalitet života za sadašnje i buduće generacije. Koncept održivog razvoja govori o tome da su ekonomija, proizvodnja, životna sredina i društveno blagostanje čovjeka sasvim međuzavisni. Zato ovaj koncept, kao i strategija njegovog ostvarenja, ima poseban značaj i, naravno, posebno je bitan stepen institucionalizacije ovog koncepta na globalnom i lokalnom, internacionalnom i nacionalnom nivou, na nivou pojedinih država, kao i lokalnih zajednica (Smrečnik, 2002, str. 151–152). Kada je u pitanju odnos između čovjeka i prirode, onda je razumljiva poznata krilatica: misli globalno, djeluj lokalno. Kao institucionalni prostor postojanja ekološke osviještenosti, i škola ima značajnu ulogu.

Zaključak

Postojanje ekoloških problema i ekološke krize ukazali su na značaj neophodne promjene odnosa prema prirodi na lokalnom i globalnom nivou. Kako su ekološki problemi globalni i lokalni, tako i čovjekova aktivnost njihovog rješavanja mora biti globalna i lokalna. U cilju ostvarenja održivog razvoja za održivu sadašnjost i održivu budućnost, ekološki promotori i subjekti, kao što su međunarodna javnost, političari, naučnici, ekološki pokreti i ekološke organizacije, kao i svi drugi, moraju na globalnom i lokalnom nivou da razviju ekološku kulturu i ekološku svijest, te ekološku politiku i ekološko pravo kao neophodne pretpostavke ostvarenja koncepta održivog razvoja.

U tom smislu i škola igra veoma značajnu ulogu. Podizanjem nivoa ekološke svijesti kroz ekološko obrazovanje, škola može edukovati sve one koji moraju biti zainteresovani za nužno mijenjanje odnosa čovjeka prema prirodi, kako bi se i na lokalnom nivou mogli ostvariti koncepti održivog razvoja a na području lokalne ekonomije, privrede i poljoprivrede, lova i ribolova, šumarstva, i tako dalje.

Literatura

- Bek, U. (2001). *Rizično društvo: u susret novoj moderni*. Beograd: Filip Višnjić.
- Cifrić, I. (1989). *Socijalna ekologija – prilozi zasnivanju discipline*. Zagreb: Globus.
- Cifrić, I. i Čulig B. (1987). *Ekološka svijest mladi*. Zagreb.
- Marks, K. (1979). *Kapital*. Beograd: Prosveta-BIGZ.
- Mišković, M. M. (2009). *Socijalna ekologija (sa ekološkim radionicama za decu predškolskog i mlađeg školskog uzrasta)*. Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
- Ozretić, B. *Ekologija – znanost o zbrinjavanju smeća*. Očitano 2016. sa sajta: <http://www.dps-zagreb.hr/ekolo-gia.htm>.
- Pušić, Lj. (2001). *Održivi grad, ka jednoj sociologiji okruženja*. Beograd: S. Mašić.
- Ramone, I. (1998). *Geopolitika haosa*. Beograd: Institut za političke studije.
- Saks, D. Dž. (2014). *Doba održivog razvoja*. Beograd: Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj - Službeni glasnik.
- Scott, M. (1998). *Ekologija*. Zagreb: Sys Print.
- Smrečnik, T. (2002). *Socijalna ekologija – osnovne teme i teorijske postavke*. Beograd.

Momčilo Šavija

ECOLOGICAL AWARENESS AND SCHOOL

Abstract

Nowadays, the world has become a “global village”, as Marshall McLuhan once said. Ecologically speaking, ecological issues reflect negatively on both global and local level. In addition

to many measures introduced to mitigate and even to resolve them, ecological awareness is also significant. In this respect, school is important, but it is not the only institution where the level of ecological awareness essential for understanding and solving environmental issues can be raised.

Keywords: *school, ecology, ecological crisis, ecological awareness, sustainable development.*